

XOTIN-QIZLAR VA ERKAKLARNING TENG HUQUQLILIGINING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY KAFOLATLARI

Sernazarova Gulchehra

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti,

Yurisprudensiya ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

nurmanovnurik726@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligini ta'minlashning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Maqolada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining tegishli moddalari, gender tengligi sohasidagi milliy qonunchilik, xalqaro huquqiy hujjatlar hamda ushbu sohada erishilgan amaliy natijalar va mavjud muammolar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: gender tenglik, konstitutsiyaviy kafolat, xotin-qizlar huquqi, teng huquqlilik, inson huquqlari, qonunchilik.

KIRISH

Har qanday demokratik, huquqiy davlatning muhim belgilaridan biri — jinsi, irqi, milliy mansubligi, tili, dini yoki ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, barcha fuqarolarning qonun oldida teng huquqliligini ta'minlashdir. Xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi masalasi nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ega bo'lib, jamiyatning barqaror va uyg'un rivojlanishining muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardanoq gender tenglik masalasiga alohida e'tibor qaratib kelmoqda. Bu borada qabul qilingan Konstitutsiya normalari, maxsus qonunlar va davlat dasturlari xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini himoya qilishning mustahkam huquqiy poydevorini yaratdi. Mazkur

maqolaning maqsadi — xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligini ta'minlovchi konstitutsiaviy-huquqiy kafolatlarni tizimli tahlil qilish, ularning amaliyotga tatbiq etilishidagi yutuq va muammolarni yoritishdan iborat.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, jamiyat taraqqiyoti ko'p jihatdan uning barcha a'zolari — jinsidan qat'i nazar — o'z salohiyatini to'liq namoyon eta olishiga bog'liq. Xotin-qizlarning ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy hayotdagi faol ishtiroki mamlakat barqaror rivojlanishining muhim omili hisoblanadi. Shu sababli gender tenglikni ta'minlovchi huquqiy mexanizmlarni o'rganish va takomillashtirish yo'llarini izlash nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega masaladir.

1. TENG HUQUQLILIKNING KONSTITUTSIAVIY ASOSLARI

O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumini orqali qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi fuqarolarning teng huquqliligi prinsipini bir necha moddalarda mustahkamlagan. Konstitutsiyaning 19-moddasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar qonun oldida teng ekanligi belgilangan. Bu norma gender tenglikning umumiy konstitutsiaviy asosini tashkil etadi.

Bundan tashqari, Konstitutsiyaning 58-moddasida maxsus tarzda quyidagicha belgilangan: "Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar. Davlat xotin-qizlar va erkaklarga jamiyat hamda davlat ishlarini boshqarishda, shuningdek jamiyat va davlat hayotining boshqa sohalarida teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlaydi". Ushbu modda gender tenglik prinsipining alohida, mustaqil konstitutsiaviy kafolati sifatida katta ahamiyatga ega, chunki u davlatga xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi teng imkoniyatlarni ta'minlash bo'yicha aniq vazifa yuklaydi.

Shuningdek, Konstitutsiyaning XIV bobi ("Oila, bolalar va yoshlar")ga kiruvchi moddalarida nikohning ixtiyoriy rozilik va turmush o'rtoqlarning teng huquqliligiga asoslanishi, ota-onalarning farzandlari oldidagi teng majburiyatlari kabi qoidalar o'z

aksini topgan. Bu moddalar oilaviy munosabatlarda sohasida ham gender tenglik prinsipining amal qilishini ta'minlaydi.

2. GENDER TENGLIKNI TA'MINLOVCHI MILLIY QONUNCHILIK

2.1. Maxsus qonunlar

Konstitutsiyaviy normalarni amalga oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasida bir qator maxsus qonunlar qabul qilingan. Ulardan eng muhimi — 2019-yil 2-sentabrda qabul qilingan “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida”gi Qonun bo'lib, u davlat xizmati, ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat, saylov huquqlari kabi sohalarda gender tenglikni ta'minlash mexanizmlarini belgilaydi. Qonunga ko'ra, uy mehnati jinsi bo'yicha kamsitish uchun asos bo'la olmaydi hamda bola tug'ilishi munosabati bilan ona ham, ota ham haq to'lanadigan ta'til olish huquqiga ega.

Ushbu qonun bilan bir qatorda, xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilish to'g'risidagi qonun hamda fuqarolarning reproduktiv salomatligini saqlash to'g'risidagi qonun ham qabul qilingan bo'lib, ular gender tenglik sohasidagi qonunchilik bazasini yanada mustahkamladi.

2.2. Tarmoq qonunchiligidagi kafolatlarda

Mehnat kodeksining tegishli moddalarida ish beruvchi tomonidan xodimlarni yollashda, ish haqi belgilashda va lavozimga ko'tarishda jinsi bo'yicha kamsitishga yo'l qo'yilmasligi belgilangan. Oila kodeksi turmush o'rtoqlarning oilaviy munosabatlardagi teng huquqliligini, jumladan mol-mulkka egalik qilish va farzandlar tarbiyasidagi teng majburiyatlarni mustahkamlaydi. Saylov kodeksiga kiritilgan o'zgartirishlarga ko'ra, siyosiy partiyalar tomonidan ko'rsatiladigan deputatlikka nomzodlar tarkibida xotin-qizlar ulushi kamida 40 foizni tashkil etishi shart qilib belgilandi (ilgari bu ko'rsatkich 30 foiz edi), bu esa xotin-qizlarning siyosiy hayotdagi ishtirokini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

3. XALQARO HUQUQIY HUJJATLAR VA GENDER TENGLIK

O'zbekiston Respublikasi gender tenglik sohasidagi bir qator xalqaro konvensiyalarga qo'shilgan bo'lib, jumladan Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini tugatish to'g'risidagi Konvensiya (CEDAW) ushbu sohadagi asosiy xalqaro hujjat hisoblanadi. Konstitutsiyaning xalqaro huquq normalarining ustunligini tan olishi (xalqaro shartnomalarning milliy qonunchilik tizimidagi o'rni) gender tenglik sohasidagi xalqaro standartlarning milliy amaliyotga tatbiq etilishi uchun huquqiy asos yaratadi. Bu, o'z navbatida, milliy qonunchilikni xalqaro talablarga muvofiqlashtirish jarayonini taqozo etadi.

4. AMALIYOTDAGI NATIJALAR VA MAVJUD MUAMMOLAR

So'nggi yillarda gender tenglik sohasida qonunchilik bazasini takomillashtirish bo'yicha izchil ishlar olib borilmoqda — bir yil ichida o'nlab normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinganligi bu sohaga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilayotganidan dalolat beradi. Xususan, xotin-qizlarning davlat va jamiyat boshqaruvidagi, tadbirkorlikdagi, ilm-fan va texnologiyalar sohasidagi ishtirokini kengaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Shunga qaramay, amaliyotda gender tengsizlikning ayrim ko'rinishlari — mehnat bozorida ayollarning past bandligi, rahbarlik lavozimlaridagi nomutanosiblik, oilaviy zo'ravonlik holatlari kabi muammolar hali to'liq bartaraf etilgani yo'q. Bu esa qonunchilikning mavjudligi bilan bir qatorda, uni amalda samarali qo'llash, huquqiy madaniyatni yuksaltirish va jamoatchilik ongida gender stereotiplarni bartaraf etish zarurligini ko'rsatadi.

5. GENDER TENGLIKNI TA'MINLOVCHI INSTITUTSIONAL MEXANIZMLAR

Huquqiy normalarning samarali amal qilishi tegishli institutsional tuzilmalar mavjudligini ham talab qiladi. O'zbekistonda gender siyosatini muvofiqlashtirish maqsadida Senat qoshida Xotin-qizlar va gender tenglik qo'mitasi, shuningdek

Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi tizimidagi tegishli bo'linmalar faoliyat yuritadi. Har bir davlat organi va tashkilotda xotin-qizlar masalalari bo'yicha maslahatchi lavozimi joriy etilgan bo'lib, bu mexanizm gender siyosatining mahalliy darajada amalga oshirilishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Vakili (Ombudsman) institutida ham xotin-qizlar huquqlarining buzilishi holatlariga oid murojaatlarni ko'rib chiqish vakolati mavjud. Bunday ko'p bosqichli institutsional tizim gender tenglik sohasidagi huquqiy kafolatlarning nafaqat qog'ozda, balki amaliyotda ham ta'minlanishiga ko'maklashadi.

XULOSA

O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi Konstitutsiya darajasida mustahkam kafolatlangan bo'lib, bu kafolatlar maxsus qonunlar va tarmoq qonunchiligi orqali yanada aniqlashtirilgan. Konstitutsiyaning 19 va 58-moddalari, shuningdek 2019-yilgi maxsus qonun gender tenglik sohasidagi milliy huquqiy tizimning asosini tashkil etadi. Biroq huquqiy normalarning mavjudligi o'z-o'zidan gender tenglikka to'liq erishishni ta'minlamaydi — buning uchun qonunchilikni izchil amalga oshirish, monitoring mexanizmlarini kuchaytirish va jamiyatda huquqiy-gender madaniyatni yuksaltirish zarur. Kelgusida ushbu sohadagi qonunchilikni xalqaro standartlar asosida yanada takomillashtirish, ijro mexanizmlarini mustahkamlash muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan referendumda qabul qilingan yangi tahrir). — Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida”gi Qonuni, 2019-yil 2-sentabr, O'RQ-562-son.

3. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi.
4. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi.
5. O'zbekiston Respublikasining Saylov kodeksi.
6. Gender tengligini ta'minlashning tashkiliy-huquqiy asoslari // Vikipediya, uz.wikipedia.org.
7. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya — Yangi O'zbekiston xotin-qizlarining mustahkam huquqiy tayanchi // O'zbekiston Respublikasi Milliy inson huquqlari markazi rasmiy sayti, nhrc.uz.
8. Yangi konstitutsiya. 10 ta asosiy o'zgarish // [Kun.uz](https://kun.uz), 2023-yil 2-may.